

Marcin Złociak

ORCID iD 0000-0001-5038-6333

psychopedagog, pracownik socjalny
Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Sieradzu,
ul. Polna, 5, 98-200 Sieradz, Rzeczpospolita Polska,
marcin.zlociak@wp.pl

UPRZEDZENIA I STEREOTYPY W RELACJACH INTERPERSONALNYCH CZŁONKÓW GRUP NIEFORMALNYCH

Upředzenia i stereotypy są obecne w życiu każdego z nas. Niektórzy nie są nawet tego świadomi, że wpadli w pułapkę stereotypowego myślenia. Niniejszy artykuł ma na celu przedstawić zagadnienia teoretyczne związane z upředzeniami i stereotypami co uczyniono w części pierwszej. Wyjaśniono w niej pojęcia upředzenia i stereotypu. Przedstawiono również źródła powstawania upředzeń i stereotypów, a także ich funkcje.

W części drugiej przedstawiono zagadnienia metodologiczne badań własnych. Dla potrzeb artykułu określono cel badań, którym było poznanie opinii członków grup nieformalnych na temat upředzeń i stereotypów w ich relacjach z innymi ludźmi. W dalszej części sformułowano problemy badawcze oraz postawiono hipotezy badawcze. Następnie scharakteryzowano próbę badawczą. Kolejnym krokiem była weryfikacja wcześniej postawionych hipotez i podsumowanie uzyskanych wyników badań.

Słowa kluczowe: stereotypy; upředzenia; relacje interpersonalne; grupy nieformalne.

<https://doi.org/10.28925/2226-3012.2018.7.116124>

Upředzenia i stereotypy w literaturze przedmiotu. Upředzenia są częścią życia każdego społeczeństwa. Każdy z nas ma z nimi do czynienia na co dzień. W literaturze anglojęzycznej z pojęciem «upředzenia» (w j. ang. prejudice) można się spotkać, gdy jest używane: «zarówno do opisanego stosunku silnie pozytywnego, jak i silnie negatywnego, czyli przeciwstawnych co do znaku i podobnych co do intensywności» (Weigl, 2008, s. 214). Na gruncie europejskim o upředzeniu mówi się zazwyczaj w odniesieniu do stosunku negatywnego (Weigl, 2008, s. 214).

W języku potocznym upředzenia są negatywną, jak również w wielu przypadkach wrogą postawą skierowaną na konkretną osobę lub na grupę społeczną. Bardzo często zdarza się, że jesteśmy upředzeni do danej osoby tylko dlatego, że jest członkiem określonej grupy. Upředzenia występują w sytuacji, kiedy zaczynamy kogoś oceniać, kiedy wyrażamy swój negatywny osąd bez wcześniejszego kontaktu z daną osobą, tylko i wyłącznie na podstawie fałszywych, niekompletnych i niesprawdzonych informacji

W literaturze przedmiotu *upředzenie* definiowane jest jako: «z góry powzięta opinia lub stronnicza ocena – nieprzychylna lub przychylna – do osoby lub rzeczy. Słowo to najczęściej oznacza negatywną czy nieprzychylną postawę wobec pewnej grupy lub jej poszczególnych członków. Upředzenie charakteryzuje się stereotypowymi przekonaniami, które płyną z własnych emocji i nastawień danej osoby, bez próby

rzeczywistego ich sprawdzenia» (Marshall, 2004, s. 410).

Według E. Aronsona (2008, s. 455) upředzenie jest negatywną (czasami wrogą) postawą wobec grupy ludzi, która z jakiegoś konkretnego powodu wyróżnia się z tłumu. Negatywna postawa ma miejsce przez to, że ci ludzie przynależą do wspomnianej grupy.

Twierdząc, że ktoś jest upředzony, np. skinheadzi są upředzeni do punków, można odnieść się do negatywnych postaw tej grupy subkulturowej. Skinheadzi z góry zakładają, że wszyscy należący do subkultury punków są tacy sami. W ten sposób przypisuje się im wyłącznie cechy negatywne i bez większych oporów taka opinia odnosi się do całej punkowej grupy. Nie zauważa się lub po prostu pomija indywidualne cechy lub zachowania obiektu upředzenia.

A. Bierce uważa, że upředzenie jest postawą, na którą składa się kilka elementów (Aronson, Wilson, Alert, 1997, s. 543): afektywny / emocjonalny, poznawczy, behawioralny.

Element afektywny / emocjonalny jest związany z rodzajem emocji, które towarzyszą danej postawie, a także z natężeniem tych emocji. Element poznawczy dotyczy przekonań i myśli czyli tak naprawdę poznania człowieka, a co za tym idzie tworzenia danej postawy. Ostatni z elementów odnosi się do działań, które są zgodne z postawą danej osoby (Aronson, Wilson, Alert, 1997, s. 542).

Odnosząc się do powyższego opisu można stwierdzić, że element afektywny definiuje upředzenie, bowiem odnosząc się do emocji postawa może mieć

charakter zarówno pozytywny, jak i negatywny. Tak więc uprzedzenie może w człowieku wyzwalać różne uczucia. Mimo to społeczeństwo temu słowu przypisuje tylko i wyłącznie negatywny wymiar, który charakteryzuje się negatywną postawą wobec innych ludzi.

Element poznawczy może nam sugerować, co mamy rozumieć pod pojęciem stereotypu. Stereotyp to nic innego, jak uproszczone uogólnienie, które dotyczy określonej grupy ludzi. To przypisywanie im takich cech, które ni mniej ni więcej są zgodne z uprzedzeniami danej osoby (Aronson, 2008, s. 454).

Stereotyp jest więc negatywnym obrazem określającym daną grupę społeczną. Należałoby również zauważyć, że tego rodzaju proces nie musi mieć wyrazu emocjonalnego, który prowadzi do uprzedzenia.

Element behawioralny występuje w sytuacji, kiedy nasze przekonania lub też emocje przekształcają się w działanie czyli w tzw. dyskryminację. *Dyskryminację* definiuje się jako nieusprawiedliwione, negatywne, ale przede wszystkim szkodliwe działanie, którego obiektem są ludzie należący do konkretnej grupy tylko dlatego, że do niej należą (Aronson, Wilson, Alert, 1997, s. 473).

Uprzedzenia wcale nie muszą prowadzić do ujawnienia się ich w szkodliwy czy też negatywny sposób. Dana sytuacja musi pozwolić na ich bezpieczne uaktywnienie.

Według W. Wosińskiej (2004) uprzedzenia wyrastają ze stereotypów, które są niczym więcej, jak tylko uogólnionymi i uproszczonymi sądami członków innych grup społecznych, do których my aktualnie nie należymy (s. 469).

Wspomniane wyżej sądy są uogólnione, gdyż wystarczy nawet powierzchowna znajomość jednego członka danej grupy społecznej, aby jego cechy przypisać pozostałym członkom tej grupy. Za przykład może posłużyć subkultura szalikowców. Nie każdy członek tej subkultury wszczyna awantury na stadionach piłkarskich, a mimo to społeczeństwo poprzez tego typu wydarzenia naznaczyło wszystkich członków tej grupy, nawet tych, którzy z bójkami i łamaniem prawa nie mają nic wspólnego. Uogólnienia są bardzo wygodne, gdyż nie ma potrzeby, aby poznać wszystkich członków danej grupy. Wystarczy poznać jednego.

Badając zjawisko uprzedzeń P. Zimbardo uznał, że na tworzenie się takiej postawy duży wpływ ma społeczeństwo (Zimbardo, Leippe, 2004, s. 289). Stwierdził, że uprzedzenia w dużej mierze są produktem ogromnego wpływu społeczeństwa na umysły młodych ludzi, którzy tak naprawdę nie potrafią jeszcze w samodzielny sposób myśleć. Według niego nie są w stanie odrzucić ogólnie przyjętych przez ogół społeczeństwa schematów, które są przez nie narzucane. Gdy młodzi ludzie wchodzą w wiek dorosły są tak przesiąknięci uprzedzeniami, że nie są w stanie się ich wyżyć.

Warto w tym miejscu również nadmienić, że uprzedzenia pojawiają się przed poznaniem. W pierwszej kolejności ustosunkowujemy się emocjonalnie do kogoś lub czegoś. Dopiero później z obiektem uprzedzenia stykamy się osobiście (Doroszewicz, 2004, s. 42).

Ważny jest pogląd T. Nelsona (2003), według którego uprzedzenia występują między grupami, mogą w sobie zawierać ocenę pozytywną lub negatywną określonej grupy, tworząc przy tym jej tendencyjny obraz, jak również opierają się na rzeczywistych bądź też wyobrażonych cechach charakterystycznych tej grupy (s. 33).

Jak już wcześniej wspomniano uprzedzenia mają wiele wspólnego ze stereotypami. Termin «*stereotyp*» pochodzi z j. greckiego od dwóch słów: «*stereo*» co w wolnym tłumaczeniu oznacza «*steżący*» i «*typos*» oznaczający «*znak*» (Marshall, 2004, s. 360). Co ciekawe w czasach kiedy zaczął być używany (koniec XVIII wieku), jego znaczenie bardzo różniło się od znaczenia znanego przez nas obecnie. Stereotyp określał bowiem robienie z masy papierowej kopii czcionek drukarskich (Marshall, 2004, s. 360).

W 1932 roku pojawiło się pojęcie *stereotypu dynamicznego*, które zostało sformułowane przez I. P. Pawłowa. Ówczesne pojęcie stereotypu dotyczyło wzajemnego dopasowywania się procesów zarówno pobudzania, jak i hamowania, które są odpowiedzialne za złożone sekwencje odruchów warunkowych tworząc przy tym nawyk (Białopiotrowicz, Kojkoł, 2010).

Definicję stereotypu we współczesnym znaczeniu psychologicznym wprowadził amerykański pisarz i dziennikarz W. Lippmann w swojej książce «*Public Opinion*». Stereotyp postrzegał jako zespół trwałych opinii uzyskiwanych przez jednostki w drodze kontaktów społecznych (https://pl.wikipedia.org/wiki/Walter_Lippmann).

Według W. Wosińskiej (2004) stereotypy są niczym innym, jak sądami uogólnionymi. Wystarczy bowiem znajomość (niekiedy nawet bardzo powierzchowna) jednego przedstawiciela danej grupy, by przypisać jego cechy wszystkim członkom grupy, do której należy (s. 469). Tak więc stereotypy są zarówno uproszczonymi, jak i uogólnionymi sądami o innych grupach oraz ich przedstawicielach. Warto zaznaczyć, że są one uproszczone z uwagi na to, że bardzo często są oparte tylko na jednej charakterystyce. Są uogólnione z tego względu, że wystarczy znajomość kilku przedstawicieli danej grupy by ich najważniejsze cechy przypisać wszystkim członkom grupy do której przynależą.

Warto w tym miejscu zadać pytanie: jakie cechy mają stereotypy? Według I. Kurcza stereotypy charakteryzuje się najczęściej poprzez wskazanie zbioru określonych cech (Chlewiński, 1992, s. 11–12). Są to:

- *poznawcza wadliwość stereotypu* – zalicza się do niej: ubóstwo treści, uproszczenie, a także nieweryfikowalność i nieadekwatność,
- *silne zabarwienie afektywne* – są to emocje będące

trwałym oznakowaniem, które towarzyszy treści kategorii,

- *mała wariancja egzemplarzy w obrębie danej kategorii* – wyraża się w przekonaniu, że «wszyscy są tacy sami»,
- *trwałość, która wynika z aktywnej obrony przed zmianą określonego stereotypu.*

W związku z powyższym stereotypy są traktowane jak obrazy, które są niezgodne z rzeczywistością. Mówiąc krótko są nietrafne. Można również stwierdzić, że stereotypy w wyniku przetwarzania informacji stają się uproszczone i uogólnione co prowadzi do tego, że przestają być (lub nigdy nie były) «całą prawdą» o określonych grupach społecznych czy choćby o jednostkach (Weig, 2008, s. 207–208).

Źródła powstawania stereotypów i uprzedzeń.

Geneza powstawania stereotypów może mieć charakter indywidualny bądź też społeczny. Tak zwana homogeniczność indywidualnego doświadczenia z określoną częścią danej grupy może stanowić podstawę przekonań dotyczących szerszej jej części. Podobnie jest w przypadku doświadczeń o silnym ładunku emocjonalnym (np. przemoc), gdzie sprawcą jest mężczyzna. W tym przypadku na podstawie postępowania jednego mężczyzny kształtuje się przekonania, które dotyczą grupy wszystkich mężczyzn. Poza tym przekonaniom towarzyszą także bardzo silne emocje. Biorąc pod uwagę **charakter indywidualny stereotypów**, poza osobistymi doświadczeniami ważne są tutaj dwa inne czynniki (Weig, 2008, s. 208): *szerokość kategorii poznawczych* czyli mówiąc krótko - pewne cechy ujmowania rzeczywistości – cechy umysłu; *iluzoryczna korelacja* czyli błędy w ujmowaniu rzeczywistości.

Pettigrew uważa, że tendencja do stereotypowej percepcji rzeczywistości jest niczym innym, jak konsekwencją ukształtowania się umysłu, który operuje w głównej mierze wąskimi kategoriami (Weig, 2008, s. 209).

Jeśli chodzi o zjawisko iluzorycznej korelacji, jest ono ujmowane na dwa sposoby. Pierwszy z nich postrzega je jako wynikającą z potocznej koncepcji osobowości tendencję zarówno do spostrzegania współwystępowania, jak również współzmienności między zjawiskami, które tak naprawdę nie mają ze sobą żadnego związku. Drugi sposób postrzegania zjawiska dotyczy cech, które są wyraziste, a tym samym skupiają na sobie uwagę otoczenia (Weig, 2008, s. 209).

Spółeczna geneza stereotypów związana jest z dwoma zjawiskami: wzorcami postępowania, które są przejmowane od innych osób; procesami społecznej kategoryzacji.

Rozpowszechnianie stereotypów poprzez wzorce społeczne jest nad wyraz dobrze uzasadnione. W tym przypadku chodzi o oddziaływanie jawne oraz o oddziaływanie pośrednie. W pierwszym przypadku wyrażane są sądy dotyczące określonych grup w bezpośrednich kontaktach czy też oddziaływaniach

medialnych. W przypadku drugim określone grupy społeczne są prezentowane tylko w jakichś rolach społecznych. Niezaprzeczalnie duże znaczenie w kształtowaniu stereotypów mają media. Za przykład mogą posłużyć teksty z czasopism przeznaczonych dla dzieci, które zostały wykorzystane jako materiały eksperymentalne. Aktywizowały one stereotypy co w konsekwencji powodowało również pogorszenie postaw społecznych. Bardzo często wspomniane teksty zawierają elementy, które bardzo często odwołują się do stereotypów. Dużą rolę w przekazywaniu stereotypów mają również rodzice (Weig, 2008, s. 209–210).

Stereotypom przypisuje się wiele funkcji, do których należą: funkcje mające charakter poznawczy; funkcje mające charakter egotystyczny; funkcje tożsamościowe.

Przejawy *poznawczej funkcji stereotypów* są bardzo złożone. Z jednej strony są one narzędziem kompensowania czy też uzupełniania deficytów informacji, natomiast ze strony drugiej skutecznie redukują jej nadmiar. Można zatem stwierdzić, że stereotypy powodują przetwarzanie związanych z nimi informacji, które tak naprawdę ma charakter tendencyjny, na kilka sposobów:

- proces związany z przetwarzaniem może trwać do chwili aż stereotypy zostaną potwierdzone;
- pojawia się skłonność do mechanicznego przypisywania określonym obiektom stereotypizacji ocen, które są zgodne z globalnym wartościowaniem, przynależącym do danej grupy;
- pojawia się skłonność do formułowania skrajnych osądów, a także tendencja do spostrzegania diagnostycznych dla stereotypów cech uznawanych za skrajnie nasilone;
- normalnym zjawiskiem jest choćby lepsze przetwarzanie, zapamiętywanie, jak i dłuższe przechowywanie w pamięci faktów, które są zgodne ze stereotypami;
- informacje, które są niejasne lub niejednoznaczne ulegają tzw. transformacjom poznawczym, których celem jest nadanie im sensu zgodnego ze stereotypami;
- pojawia się skłonność do poznawczego transformowania przypuszczeń – hipotez, którego efektem jest traktowanie ich jako faktów bardzo dobrze uzasadnionych;
- w procesach atrybucji przyczynowej pojawiają się zachowania negatywne, które są interpretowane jako powiązane z faktem przynależenia do określonej grupy oraz motywowane wewnętrznie;
- pojawia się tzw. deformacja oczekiwań idąca w kierunku zgodnym ze stereotypami.

W związku z powyższym można stwierdzić, że stereotypy powodują wzrost kontroli poznawczej nad otoczeniem społecznym (Weig, 2008, s. 211–213).

Funkcje egotystyczne są wielorakie. Służą głównie usprawiedliwianiu własnych działań. Bardzo często odwołują się do stereotypu oraz przeciwstawianie go stereotypowi własnej grupy jest sposobem na to, by

polepszyć poczucie własnej wartości. Może ono polegać m.in. na choćby świadomym powstrzymaniu się od publicznego wygłaszania stereotypowych przekonań, ocen oraz przekonywania samego siebie o tym, że jest się dobrym i tolerancyjnym człowiekiem (Weig, 2008, s. 211).

Funkcje tożsamościowe także przejawiają się na kilka sposobów. Po pierwsze stereotypowi jakiejś grupy bardzo często towarzyszy autostereotyp grupy własnej. Wąskie postrzeganie własnej grupy powoduje zwiększenie poczucia własnego podobieństwa do innych członków grupy, do której przynależymy. Zwiększa przy tym subiektywne spostrzeganą różnicę między własną grupą, a grupą obcą. Można zatem stwierdzić, że wiara określonej osoby w stereotypy z jednej strony jest przejawem poszukiwania przynależności społecznej, natomiast z drugiej jest skutkiem jej osiągnięcia. Po drugie przekonanie o tym, że dzielenie się stereotypami z innymi ludźmi może powodować aktywizowanie lub też kształtowanie tożsamości społecznej. Po trzecie przekonanie, że moje myślenie jest takie same jak osób, które przynależą do mojej grupy może być wyznacznikiem tzw. Spoistości grupy. Może również redukować niepokój, a także dawać poczucie bezpieczeństwa, które jest ściśle związane z przynależnością do określonej społeczności (Weig, 2008, s. 211–212).

Stereotypy społeczne z czasem ulegają pewnej ewolucji. Należałoby jednak stwierdzić, że jest to proces dość powolny. Przykładem takiej ewolucji jest blednięcie stereotypów razem z coraz to powszechniejszym akceptowaniem reguł politycznej poprawności. Drugim przykładem jest zanikanie stereotypów, które funkcjonują u dzieci i młodzieży wraz z ich rozwojem (Weig, 2008, s. 208).

Powstawanie uprzedzeń, podobnie jak w przypadku opisywanych wcześniej stereotypów związane jest z doświadczeniami indywidualnymi oraz z oddziaływaniami społecznymi (Weig, 2008, s. 216–217).

Uprzedzenie według E. Aronsona: «może być wrodzone – jako istotna część naszego biologicznego mechanizmu przetrwania, która powoduje, że faworyzujemy swoją rodzinę, plemię czy rasę i przejawiamy wrogość wobec obcych (Aronson, 2008, s. 304–305).

Z drugiej strony (...) być może nasze naturalne skłonności polegają na tym, żeby być przyjaznym, otwartym i chętnym do współpracy. Jeśli tak się sprawa przedstawia, to uprzedzenie nie pojawia się w sposób naturalny – to raczej kultura (rodzice, społeczność, środki masowego przekazu) może, rozmyślnie lub mimowolnie, uczyć nas przypisywania negatywnych cech i właściwości ludziom różniącym się od nas».

Według W. Wosińskiej (2004) uprzedzenia mają różne źródła z tego względu, że służą odmiennym celom. Mogą wynikać:

- z poczucia wyższości nad innymi grupami – może

to prowadzić do ich eksploatacji, ale także do towarzyszącej temu pogardy;

- z frustracji, która prowadzi do rozładowania napięcia emocjonalnego np. na kozłach ofiarnych;
- z rywalizacji o cenne dobra;
- z tendencji jednostek do kategoryzowania innych – z jednej strony pomaga funkcjonować w społeczeństwie, natomiast z drugiej strony może prowadzić do izolacji, która nasila wrogość (s. 472).

Warto zwrócić uwagę na fakt, że wymienione wyżej podstawowe źródła uprzedzeń występują razem. Członkowie, którzy chcą zachować dobre zdanie o własnej grupie izolują się od innych ludzi. Bardzo często rywalizują z innymi, a celem rywalizacji jest zagarnięcie jakiegoś dobra. Z drugiej strony chcą także pokazać, że są lepsi od swoich wrogów. Podczas rywalizacji członkowie obu grup doświadczają frustracji co w konsekwencji prowadzi do tego, że pojawia się wrogość, która zaczyna być kierowana na osoby „obce” czyli ich wrogów.

Według B. Weigl (2008): «generalizacja negatywnych doświadczeń o dużym ładunku emocjonalnym, których sprawcą lub źródłem był przedstawiciel jakiejś grupy etnicznej, wyznaniowej, płciowej czy innej, może być podstawą powstawania uprzedzeń wobec wszystkich lub prawie wszystkich przedstawicieli danej grupy» (s. 217).

O wiele częściej źródła uprzedzeń mają naturę społeczną. W psychologii wskazuje się najczęściej na dwa ich źródła: realny konflikt pomiędzy grupami; przemieszczenie agresji na niewinne obiekty, które znalazły się w zasięgu wzroku.

Konflikt między określonymi grupami może dotyczyć wielu rzeczy, jak np. dóbr, ziemi, władzy czy też wartości. Rywalizacja zarówno o nie, jak i o przewagę jednych członków grupy nad drugimi w konsekwencji może aktywizować niechęć do przeciwników, poszukiwanie jej słabości czy też dyskredytowanie. Może to prowadzić do tzw. generalizacji ustosunkowania na wszystkich członków określonej grupy.

Przemieszczanie agresji nawiązuje do znanej koncepcji frustracji – agresji, gdzie frustracja rodzi agresję, która tak naprawdę nie zawsze może być skierowana na przyczynę frustracji. W takim wypadku pojawia się tendencja do przemieszczania agresji na osoby zupełnie nie winne, które znalazły się w polu widzenia sprawców niekiedy przez zupełny przypadek (Weig, 2008, s. 217). E. Aronson (2008) wskazuje na dwa inne źródła uprzedzeń (s. 306). Są to: potrzeby osobowościowe; konformizm w stosunku do istniejących norm społecznych.

W pierwszym przypadku stwierdzono, że istnieją różnice indywidualne dotyczące skłonności do nienawiści. Mówiąc inaczej, istnieją ludzie, którzy mają predyspozycje do tego, aby być uprzedzonymi. Dzieje się tak nie tylko dzięki wpływowi zewnętrznym, ale także dlatego, że ci ludzie po prostu są takimi, a nie innymi ludźmi. Takie osoby posiadają tzw. «osobowości

autorytarne», które cechują sztywne poglądy, uznawanie konwencjonalnych wartości, nie tolerowanie słabości zarówno u siebie, jak i u innych, przejawianie silnej skłonności do karania, podejrzliwość, a także duży respekt do władzy. Warto zaznaczyć, że ludzie w dużym stopniu autorytarni z jednej strony nie żywią antypatii do np. Żydów, ale ze strony drugiej są silnie uprzedzeni do różnych grup mniejszościowych (Aronson, 2008, s. 312–313).

Warto zwrócić uwagę na fakt, że uprzedzenia, które «tkwią» w osobowości autorytarnej (na poziomie społecznym) są odzwierciedlone w tzw. **postawie etnocentrycznej**. Jest to postawa, która wyraża przekonanie o wyższości własnej grupy kulturowej. Towarzyszy temu zazwyczaj pogarda wobec innych ludzi bądź grup (Wosińska, 2004, s. 489).

Jeśli chodzi o konformizm to nacisk skłaniający do niego może być jawny lub też wynikać z braku dostępu do ścisłych danych, a także z przewagi informacji, które nie są prawdziwe. Dlatego też ludzie mogą przyswajać negatywne postawy na podstawie tego co usłyszą od innych. Warto nadmienić, że nawet przypadkowe zetknięcie z fanatyzmem może mieć wpływ na nasze zachowanie oraz postawy wobec grupy, która tak naprawdę jest ofiarą uprzedzenia (Aronson, 1997, s. 316).

Z punktu widzenia psychologii duże znaczenie jeśli chodzi o źródła powstawania uprzedzeń ma koncepcja społecznej kategoryzacji. Odwołuje się ona do mechanizmów związanych z faworyzowaniem własnej grupy oraz do deprecjacji grupy wrogiej. Innym efektem społecznej kategoryzacji jest znaczne przecenianie różnicy pomiędzy grupami. Badania pokazują, że duża koncentracja na własnej grupie powoduje powstawanie niechęci, a nawet wrogości do grupy obcej (Weigl, 2008, s. 218).

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że kategoryzacja nie zawsze może prowadzić do powstania w pełni rozwiniętego stereotypu. Stereotyp rozwija się wówczas, gdy obserwator gromadzi wiedzę, na podstawie której powstaje zbiór przekonań na temat określonej grupy. Umożliwia to dokonywanie jej dość ogólnej charakterystyki (Macrae, Stangor, & Hewstone, 1999, s. 45).

W przypadku powstawania uprzedzeń duże znaczenie mają także oddziaływania ze strony innych ludzi. Mogą to być mniej, jak i bardziej jawne wzory określonych zachowań wobec członków grup obcych, które manifestują wrogość, niechęć, a także wstręt, pogardę czy wyższość. Z jednej strony dużą rolę w kształtowaniu różnych uprzedzeń przypisuje się osobom znaczącym, do których można zaliczyć rodziców, nauczycieli lub też osoby duchowne. Z drugiej zaś strony dużą rolę w ich kształtowaniu mają środki masowego przekazu.

Warto nadmienić, że samo wrastanie w kulturę – w szczególności opanowywanie języka potocznego, może przyczynić się do transmisji uprzedzeń. Można tutaj przytoczyć dwa zjawiska (Weigl, 2008, s. 218):

- opanowywanie zwrotów, które są obraźliwe, obelg mających charakter rasowy lub etniczny – to efektywny sposób kształtowania negatywnego stosunku do określonej grupy;

- odmienne ujmowanie tego samego zachowania w kategoriach językowych, które jest uzależnione od:
 - 1) wykonawcy uczynku, który może być przedstawicielem własnej lub też obcej, wrogiej grupy,
 - 2) walencji pozytywnej bądź też negatywnej uczynku.

Wielu psychologów społecznych uważa, że niektóre elementy uprzedzenia ni mniej ni więcej muszą zostać wyuczone, albo przez naśladowanie określonych postaw i zachowań innych ludzi, albo za pośrednictwem sposobów, jakie stosują wszyscy ludzie przy konstruowaniu własnej rzeczywistości psychicznej. Wręcz potężnym czynnikiem, który determinuje uprzedzenia u człowieka jest tak naprawdę potrzeba uzasadniania na każdym kroku swojego własnego postępowania. Gdy jesteśmy w stanie przekonać samych siebie o tym, że jakaś grupa społeczna jest mało wartościowa lub niegodna miana człowieka, to w takiej sytuacji pomaga nam to uchronić się od poczucia, że sami jesteśmy niemoralni (Aronson, 2008, s. 305).

Warto nadmienić, że niechęć do innych może przejawiać się na trzy sposoby:

- *uprzedzenia awersyjne* – są ukształtowane na bazie silnych emocji o charakterze negatywnym, np. leku, wstrętu czy też nienawiści. Tego rodzaju uprzedzenie bardzo rzadko przechodzi w atak. Dzieje się tak dlatego, że osoby lub też grupy wobec których inni są uprzedzeni wzbudzają lęk, postrzegane są jako silne i bardzo często przypisuje się im właściwości demoniczne, ukryte intencje czy też organizowanie spisków;

- *uprzedzenia nominatywne* – są ukształtowane na bazie pogardy, jak również przekonań o własnej wyższości (także o wyższości własnej grupy). Osoby uprzedzone często także uwłaszczają ludzkiej godności odmienności innych ludzi. Osoby lub grupy dotknięte uprzedzeniem nie są zagrożeniem, gdyż są odbierane jako osoby słabe i stanowią tak naprawdę źródło przykrości lub też dyskomfortu. Uprzedzenie tego typu bardzo często jest przesłanką ataku, jak również poszukiwania tzw. kozła ofiarnego. Atak jest źródłem przyjemności. Grupa postrzega kogoś jako odmiennego i w związku z tym jawnie bądź nie podejmuje określone zachowania o charakterze dyskryminacyjnym. Ich konsekwencją jest najczęściej przymusowa banicja takiej osoby bądź też dobrowolne odejście z grupy;

- *uprzedzenia wynikające z niejasności* – z jednej strony pojawia się podziw czy też uznanie, natomiast z drugiej strony rywalizacja, zazdrość, a nawet niechęć i antypatia. W przypadku takiego konfliktu reakcja końcowa wiąże się ze zwiększonym dystansem. Dzieje się tak, gdyż gradient unikania jest znacznie silniejszy niż gradient dążenia. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że kontakt z osobami, co do których inni są uprzedzeni bardzo rzadko wywołuje tylko i wyłącznie jedną emocję. Jak wiemy emocje negatywne są zawsze

silniejsze, ale w trakcie kontaktu może się pojawić pewna fascynacja osobą uprzedzoną, a także zatroskanie. Dzieje się tak w sytuacji, kiedy osoby darzone niechęcią są osobami dość wyrazistymi, a drugiej strony nie zagrażają innym (Weigl, 2008, s. 215).

Uprzedzenia i stereotypy w relacjach interpersonalnych członków grup nieformalnych – badania własne. Stosunki między członkami grup subkulturowych są różne, w zależności od określonej grupy. Szalikowcy, których szeregi zasilają również skinheadzi, są negatywnie nastawieni do wszystkich innych grup. Skini nie tolerują punków, punki nie akceptują sposobu bycia skinów. Czy uprzedzenia i stereotypy występują wśród osób, które wzięły udział w badaniu? Na to pytanie postaram się odpowiedzieć w dalszej części artykułu.

Metodologia badań. Celem prowadzonych badań było poznanie zjawiska stereotypów i uprzedzeń, które występują w relacjach interpersonalnych każdej niemal grupy społecznej, a w tym przypadku w relacjach członków grup o charakterze subkulturowym. Aby osiągnąć zamierzony cel nieodzownym było poznanie na ten temat opinii w/w osób.

Aby poznać opinie respondentów na temat stereotypów i uprzedzeń, które były jednocześnie przedmiotem prowadzonych badań, sformułowałem następujące **problemy badawcze**:

- Czy uprzedzenia występują wśród członków grup subkulturowych?
 - Czy stereotypy są częścią życia subkulturowego?
 - Z jakiego powodu członkowie grup nieformalnych są uprzedzeni do osób należących do innych grup tego typu?
 - Do kogo najczęściej uprzedzeni są członkowie subkultur młodzieżowych?
 - Czy stereotypowe myślenie członków grup nieformalnych powoduje wrogie nastawienie do członków innych grup nieformalnych?
 - Czy przez uprzedzenia i stereotypy członkowie grup o charakterze subkulturowym odczuli negatywne dla siebie skutki?
 - Czy występowanie uprzedzeń i stereotypów wśród członków grup subkulturowych jest ściśle związane z zachowaniami agresywnymi?
 - Czy uprzedzenia i stereotypy są związane z przekonaniami całej grupy subkulturowej czy też są poglądami danej jednostki?

Dla potrzeb prowadzonych badań sformułowałem następujące **hipotezy badawcze**:

1. Uprzedzenia są częścią życia subkulturowego.
2. Myślenie stereotypowe nie występuje w grupach o charakterze subkulturowym.
3. Głównym powodem uprzedzeń członków grup nieformalnych jest wygląd.
4. Imigranci są grupą, do której najbardziej uprzedzeni są członkowie subkultur.
5. Stereotypy powodują wrogie nastawienie do innych ludzi.

6. Uprzedzenia i stereotypy nie niosą ze sobą negatywnych konsekwencji.

7. Uprzedzenia i stereotypy nie mają żadnych powiązań z zachowaniami agresywnymi.

8. Uprzedzenia i stereotypy mają ścisły związek z przekonaniami całej grupy subkulturowej.

Metodą, którą wykorzystałem w badaniach była metoda sondażu diagnostycznego. Technika, z której skorzystałem była ankieta, natomiast narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety.

Kwestionariusz ankiety jest narzędziem badawczym, który bardzo często wykorzystuję w swoich badaniach. Jest kilka powodów, którymi się przy tym kieruję. Po pierwsze dzięki kwestionariuszowi ankiety mam możliwość uzyskania wielu potrzebnych mi informacji w krótkim czasie i zarazem od dużej liczby osób. Po drugie jest to narzędzie, które nie wymaga dużych nakładów finansowych. Po trzecie kwestionariusz ankiety jest anonimowy co dla wielu osób jest bardzo ważne, gdyż pozwala na bardziej swobodne wyrażanie swoich opinii oraz na większe otwarcie się na zawarte w nim pytania. Wymienione powody w dużej mierze przyczyniły się do uzyskania przeze mnie bardziej rzetelnych i wiarygodnych wyników badań.

Kwestionariusz ankiety zawierał 8 pytań dotyczących interesującej mnie problematyki uprzedzeń i stereotypów (pytania zamknięte i półotwarte) oraz 5 pytań dotyczących danych personalnych badanej grupy.

W badaniach wzięli udział respondenci – członkowie grup subkulturowych mieszkający na terenie miasta Sieradza. Od samego początku wiedziałem, jaką grupę respondentów chcę badać. Dotarcie do tej grupy okazało się niezwykle trudne, gdyż obecnie młodych ludzi nie da się tak łatwo przypisać danej grupie subkulturowej (jak to było chociażby na początku lat 90 – tych). W dotarciu do nich pomogli znajomi. Kwestionariusze ankiety były wręczane respondentom osobiście. W badaniach wzięło w sumie udział 56 respondentów zróżnicowanych pod względem wieku, płci, miejsca zamieszkania, wykształcenia i subkultury młodzieżowej do której należeli. Badania przeprowadzono w okresie marzec – maj 2018 roku.

Charakterystyka próby badawczej. W badaniach wzięły udział osoby przyporządkowane do 4 grup wiekowych: 18 – 24 lata – 14%, 25 – 34 lata – 27%, 35 – 44 lata – 50%, 45 i więcej lat – 9%. Jak widać największą liczbę badanych stanowiły osoby w przedziale wiekowym 35 – 44 lat.

Największą liczbę osób uczestniczących w badaniach stanowili respondenci płci męskiej – 68%. Znacznie mniej, bo tylko 32% ankietowanych stanowiły kobiety.

Respondenci zamieszkujący miasto stanowili znaczną większość osób badanych – 80%. Osoby zamieszkujące wieś stanowiły 20% osób uczestniczących w badaniach.

Kolejne pytanie zawarte w kwestionariuszu ankiety dotyczyło wykształcenia. Największą liczbę stanowili respondenci, którzy uzyskali wykształcenie średnie – 37,5%. Wykształcenie zawodowe uzyskało 19,5% ankietowanych. Z kolei wykształcenie wyższe uzyskało 14,5% respondentów. Wykształcenie zarówno policealne, jak i podyplomowe zdobyło 12,5% osób biorących udział w badaniach. Natomiast 3,5% stanowili respondenci z wykształceniem gimnazjalnym. W badaniach nie uczestniczyły osoby z wykształceniem podstawowym i osoby nie posiadające żadnego wykształcenia.

Osoby, które uczestniczyły w badaniach to członkowie różnych grup o charakterze subkulturowym. Największą liczbę stanowili szalikowcy / kibole – 32% respondentów. Niewiele mniej bo 30% stanowili metale. Osoby należące do subkultury satanistycznej i subkultury skejtów stanowili 11% osób uczestniczących w badaniach. W badaniach uczestniczyli również członkowie innych grup nieformalnych. I tak: skini stanowili 5% ankietowanych, punki – około 3%, graficjarze – około 3%, hipisi – 2% oraz rastafarianie – 2% respondentów.

Upředzenia i stereotypy – weryfikacja hipotez badawczych. Pierwsza sformułowana przeze mnie hipoteza badawcza brzmiała następująco: Upředzenia są częścią życia subkulturowego. Opierając się na uzyskanych wynikach badań śmiało można stwierdzić, że w grupach o charakterze subkulturowym upředzenia występują. Tak stwierdziło około 68% respondentów. Około 32% ankietowanych było innego zdania. W związku z tym **hipoteza nr 1 została potwierdzona.**

Myślenie stereotypowe mogłoby się wydawać jest zupełnie normalne jeśli chodzi o polskie społeczeństwo. Weźmy choćby przykład Żydów. Wielu ludzi uważa, szczególnie ze starszego pokolenia, że osoby należące do ów nacji są osobami pazernymi, których działania są nastawione tylko i wyłącznie na zysk, przy czym bardzo często ich postawa jest roszczeniowa. Takie myślenie z pewnością jest stereotypowe, gdyż przed wybuchem II Wojny Światowej, jak również w czasie jej trwania Żydzi w głównej mierze trudnili się handlem, prowadzili dobrze prosperujące fabryki. Wielu ludzi do dnia dzisiejszego w taki właśnie sposób postrzega Żydów. Czy stereotypy są obecne w życiu członków grup subkulturowych? Według 73% takie myślenie występuje w tego typu grupach. Tylko 27% respondentów ma inne zdanie na ten temat. W związku z powyższym, opierając się na uzyskanych wynikach badań można stwierdzić, że **hipoteza nr 2 nie została potwierdzona.**

Co jest powodem upředzeń członków subkultur młodzieżowych? Czy jest nim wygląd innych ludzi? Sposób bycia jest jednym z głównych powodów upředzeń członków grup nieformalnych. Tak stwierdziło 64% ankietowanych. Kibicowanie przeciwnej drużynie piłkarskiej jest powodem upředzeń dla około 14% badanych. Inne wyniki

przedstawiają się w sposób następujący: wygląd – 9%, poglądy – 5%, przemoc i agresja – około 4%, rodzaj słuchanej muzyki – również około 4%. Jak widać wygląd innych ludzi nie jest głównym powodem upředzeń osób należących do grup o charakterze subkulturowym. Jest nim sposób bycia. W związku z powyższym **hipoteza nr 3 nie została potwierdzona.**

Do jakiej grupy ludzi najbardziej upředzeni są uczestnicy badań? W oparciu o uzyskane wyniki badań można stwierdzić, że taką grupą ludzi są księża. Tak stwierdziło około 52% respondentów. Przyczyn takich poglądów można doszukiwać się w sposobie bycia duchownych, łamaniu przez nich prawa, z dużym naciskiem na procesy sądowe w sprawach o molestowanie seksualne dzieci czy też wtrącaniu się księży do polityki. Upředzenia członków subkultur młodzieżowych kierowane są również pod adresem: imigrantów – 25%, Żydów – 16% i katolików – 7% osób uczestniczących w badaniach. Biorąc pod uwagę powyższe można stwierdzić, że **hipoteza nr 4 nie została potwierdzona**, gdyż grupą, do której najbardziej upředzeni są członkowie grup nieformalnych to księża, a nie jak zakładano wcześniej imigranci.

Czy stereotypy przyczyniają się do tego, że stajemy się wrogo nastawieni do innych ludzi? Jak to wygląda w przypadku członków grup nieformalnych? Aż 53% ankietowanych uznała, że stereotypowe myślenie tworzy podwaliny pod powstawanie wrogich postaw wobec innych ludzi. Około 29% osób uczestniczących w badaniach uznała inaczej, natomiast 18% badanych nie miała na ten temat własnego zdania. W oparciu o uzyskane dane śmiało można stwierdzić, że **hipoteza nr 5 została potwierdzona.**

Kolejna postawiona przeze mnie hipoteza brzmiała następująco: Upředzenia i stereotypy nie niosą ze sobą negatywnych konsekwencji. Znaczna większość respondentów uznała, że negatywne konsekwencje są nierozdzielnie związane z upředzeniami i stereotypami – 73%. Inaczej uznało 16% ankietowanych, natomiast 11% nie miało na ten temat żadnego zdania. W związku z powyższym **hipoteza nr 6 nie została potwierdzona.**

Upředzenia i stereotypy mają przede wszystkim wydzwięk negatywny. Czy wobec tego mogą być powiązane z zachowaniami agresywnymi? Według 52% respondentów tak właśnie jest. Inaczej stwierdziło 48% ankietowanych. Według nich zachowania agresywne nie mają nic wspólnego z upředzeniami i stereotypami. Tak więc **hipoteza nr 7 nie została potwierdzona.**

Warto w tym miejscu zadać sobie pytanie: czy upředzona może być cała grupa subkulturowa czy tylko jakaś jej część? Czy myślenie stereotypowe jest narzucane całej subkulturowej społeczności? Według 83% respondentów poglądy oparte na upředzeniach i stereotypach są osobistymi poglądami osób uczestniczących w badaniach. Z kolei pozostałe 27% badanych wypowiedziało się na ten temat inaczej. Według nich właśnie grupa, do której przynależą

narzuca poglądy i sposób myślenia w dużej części opierające się na stereotypach i uprzedzeniach. W związku z powyższym **hipoteza nr 8 nie została potwierdzona.**

Wnioski i podsumowanie. Biorąc pod uwagę uzyskane przeze mnie wyniki badań, z całą odpowiedzialnością mogę stwierdzić, że uprzedzenia i stereotypy są obecne w grupach subkulturowych. Tak bowiem stwierdziło 68% osób uczestniczących w badaniach. Obiektem uprzedzeń według członków grup o charakterze subkulturowym są najczęściej osoby duchowne. Tak uznało 52% ankietowanych. W świetle ostatnich wydarzeń, jakie rozgrywają się w Europie, a których głównymi «bohaterami» są uchodźcy mogłoby się wydawać, że to właśnie oni są najbardziej «znieawidzoną» przez subkultury grupą, a tak naprawdę uprzedzonych jest do niej zaledwie 25% respondentów. Co ciekawe to katolików uprzedzonych jest zaledwie 7% badanych.

Powodem uprzedzeń, jaki najczęściej wymieniali respondenci był sposób bycia. Tak stwierdziło 64%

badanych. Według 53% respondentów myślenie stereotypowe tworzy podwaliny pod powstawanie wrogich postaw wobec innych ludzi. Uprzedzenia i stereotypy według 73% badanych niosą za sobą negatywne konsekwencje. Są nierozzerwalną ich częścią. Wobec tego są powiązane z zachowaniami agresywnymi – według 52% respondentów. Znaczna większość osób uczestniczących w badaniach – 83% uznała, że poglądy oparte na uprzedzeniach i stereotypach są ich osobistymi poglądami. Tylko 27% respondentów stwierdziło, że grupa subkulturowa, do której należą narzuca im sposób myślenia i poglądy bardzo często oparte na uprzedzeniach i stereotypach. Przykładem takiej subkultury są skini, gdzie sposób myślenia, poglądy, a także sposób działania wszystkich jej członków jest taki sam. Nie może być tutaj mowy o indywidualnym podejściu do jakiegokolwiek sprawy bo wszyscy skini tworzą jedność.

Reasumując stereotypy i uprzedzenia są obecne w naszym społeczeństwie także, a nawet przede wszystkim w grupach o charakterze subkulturowym.

References

- Aronson, E. (2008). *Człowiek istota społeczna*. Warszawa, Rzeczpospolita Polska: Wydawnictwo Naukowe PWN (pol).
- Aronson, E., Wilson, T. D., & Alert, R. M. (1997). *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań, Rzeczpospolita Polska: Wydawnictwo Zysk i S-ka (pol).
- Białopiotrowicz, E., & Kojkoł, J. (2010). Stereotypy i uprzedzenia w środowisku studentów Akademii Marynarki Wojennej. *Zeszyty naukowe Akademii Marynarki Wojennej*, 4, 183 (pol).
- Chlewiński, Z. (1992). Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. Analiza interdyscyplinarna. W: *Stereotypy i uprzedzenia*. Z. Chlewiński, & I. Kurcz (red.). Warszawa, Rzeczpospolita Polska: Instytut Psychologii PAM (pol).
- Doroszewicz, K. (2004). Czy można osłabić uprzedzenia? W: *Wybrane problemy psychologii społecznej*. E. Stanisławiak (red.). Warszawa, Rzeczpospolita Polska: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP (pol).
- Macrae, C. N., Stangor, Ch., & Hewstone, M. (1999). *Stereotypy i uprzedzenia. Najnowsze ujęcie*. Gdańsk, Rzeczpospolita Polska: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne (pol).
- Marshall, G. (red.). (2004). *Słownik socjologii i nauk społecznych*. Warszawa, Rzeczpospolita Polska: Wydawnictwo Naukowe PWN (pol).
- Nelson, T. (2003). *Psychologia uprzedzeń*. Gdańsk, Rzeczpospolita Polska: GWP (pol).
- Uprzedzenie*. Retrieved from <https://pl.wikipedia.org/wiki/Uprzedzenie> (pol).
- Walter Lippmann*. Retrieved from https://pl.wikipedia.org/wiki/Walter_Lippmann (pol).
- Weigl, B. (2008). Stereotypy i uprzedzenia. W: *Psychologia. Podręcznik akademicki*. Tom 3. J. Strelau (red.). Gdańsk, Rzeczpospolita Polska: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne (pol).
- Wosińska, W. (2004). *Psychologia życia społecznego*. Gdańsk, Rzeczpospolita Polska: GWP (pol).
- Zimbardo, P. G., & Leippe, M. R. (2004). *Psychologia zmiany postaw i wpływu społecznego*. Poznań, Rzeczpospolita Polska: Wydawnictwo Zysk i S-ka (pol).

УПЕРЕДЖЕННЯ І СТЕРЕОТИПИ У МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКАХ ЧЛЕНІВ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРУП

Злоцяк Марцін, психопедагог, соціальний працівник, Муніципальний центр соціального забезпечення в місті Серадз, вул. Польна, 5, 98-200 Серадз, Республіка Польща, marcin.zlociak@wp.pl

Упередження і стереотипи присутні у житті кожного. Деякі люди навіть не усвідомлюють, що вони потрапили в «пастку стереотипного мислення». Ця стаття спрямована на аналіз та узагальнення теоретичних питань, пов'язаних з упередженнями та стереотипами. У статті розглянуто поняття «упередження», «забобони» та «стереотипи». Охарактеризовано джерела упередженості та стереотипів, а також їх основні функції.

У другій частині статті представлено методологічні питання власного дослідження. Метою якого було вивчення думок членів неформальних груп про упередження та стереотипи у їхніх стосунках з іншими людьми. Серед основних дослідницьких питань було використано наступні: чи є стереотипи та упередження частиною життя учасників субкультур; які причини прояву неадекватних дій одних учасників субкультур по відношенню до інших; хто найчастіше стає учасником субкультури; чи пов'язана агресивна поведінка учасників субкультур із упередженнями та стереотипами, які сповідує субкультура.

Результати дослідження засвідчують, що на думку 53% респондентів, стереотипне мислення є основою для створення ворожого ставлення до інших людей. Упередження та стереотипи, на думку 73% респондентів, мають негативні наслідки, оскільки тісно пов'язані з агресивною поведінкою (на думку 52% респондентів). Переважна більшість опитаних (83%) вважає, що погляди, які базуються на упередженнях та стереотипах є їх особистими поглядами. Лише 27% респондентів зазначають, що субкультурна група, до якої вони належать, нав'язує свої міркування та погляди, при цьому часто спираючись на упередження та стереотипи. Прикладом такої субкультури є скіни, де спосіб мислення, погляди та спосіб поведінки всіх її членів однаковий. У даному випадку не йдеться про індивідуальний підхід до будь-якого питання, оскільки всі учасники субкультури утворюють певну єдність.

Автор робить висновки, що стереотипи та упередження присутні в нашому суспільстві, особливо яскраво це можна спостерігати серед учасників різних субкультурних груп.

Ключові слова: стереотипи; упередження; міжособистісні стосунки; неформальні групи.

PREJUDICES AND STEREOTYPES IN INTERPERSONAL RELATIONS OF MEMBERS OF INFORMAL GROUPS

Złociak Marcin, Psychopedagogue, Social Worker, Municipal Social Welfare Center in Sieradz, 5 Polna Str., 98-200 Sieradz, Republic of Poland, marcin.złociak@wp.pl

Prejudices and stereotypes are present in the lives of each of us. Some of people are not even aware that they have fallen into a trap of stereotypical thinking. This article aims to present theoretical issues related to prejudices and stereotypes, what was done in the first part. There definitions of prejudices and stereotypes were explained. There were shown sources of prejudices and stereotypes, also their functions.

In the second part were shown methodological issues of own researches. For the purpose of article, the goal of research was defined and this goal was getting to know opinions of members of informal groups about prejudices and stereotypes in their relationships with other people. In the following research problems were formulated and research hypotheses were set up. Then research sample was specified. Next step was verification of previously made hypotheses and making a summary of the obtained results of researches.

Key words: stereotypes; prejudices; interpersonal relations; informal groups.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2018

Прийнято до друку 27.09.2018